

УДК 821.161.2-1.09

Ванда ЧАЙКОВСЬКА,
кандидат філологічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

«ЯКБИ Я ВСІМИ БАРВАМИ ВЛАДАЛА...» (ЗА ЛИСТАМИ І СПОГАДАМИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ)

На основі листів та спогадів висвітлено захоплення Лесі Українки живописом, її спілкування з українськими художниками, а також вплив образотворчого мистецтва на формування естетичних поглядів письменниці.

Ключові слова: епістолярій, живопис, колір, мистецький синтез.

Хоча Леся Українка вважала себе передусім музикою, з яким «природа втяла кепський жарт», все ж і інші види мистецтв, зокрема живопис, відігравав у її естетиці неабияку роль, що залишається у нашому літературознавстві актуальною проблемою через її малодосліджуваність.

Зауважимо, що одним із перших заторкнув це питання О. Рисак [7]. Деякі спостереження над лірикою у цьому ракурсі здійснила О. Шегеда [12]. Комунікативна функція художнього портрету у творчості Лесі Українки досліджується С. Кочергою [4]. А дискурс пластичних мистецтв у творчості Лесі Українки подала у своїй статті Ольга Турган [9]. Сміслові параметри кольорового універсуму «Лісової пісні» Лесі Українки з'ясовує Любова Ісаєнко [2].

Видається цікавим простежити, яку роль відігравало образотворче мистецтво у житті Лесі Українки. Надійним джерелом інформації є листування письменниці і свідчення сестри Ольги Косач-Кривинюк у її книзі «Леся Українка. Хронологія життя і творчості» та спогади сучасників.

Ще з дитинства Леся Українка була натурою дуже чутливою, з розвинутою уявою і почуттям кольору. За спогадами Оксани Стешенко, Леся була озброєна ще однією галуззю мистецтва – вона гарно малювала.

Я часто бачила, як Леся вимальовувала різні взірці народної творчості. На Великдень завжди розписувала писанки, здебільшого квітами, які вона надзвичайно любила. Її писанки були ніжні, тендітні, без яскравих фарб. Іноді малювала вона на яечках і ніжні арабески свого власного витвору. У мене дуже довго переховувалася писанка, яку Леся подарувала моїй дочці. На ній було намальовано ніжні лілеї. Мені завжди здавалося, що ці лілеї – прообраз самого автора. Про це я якось сказала і самій Лесі: Лесю, а ви на писанці написали свій автопортрет!

– Ну, Оксано, це вже занадто великий мені комплімент, – засміялася у відповідь Леся, – яка вже з мене лілея, хіба що так само швидко зав'яну... Жарт викликав важкий настрій [8, с. 325].

М. Драй-Хмара у праці «Леся Українка. Життя й творчість» теж зазначає, що Леся цікавилася «малюнками, які знаходила у великих

книжках, і, розглядаючи їх, придумувала таємничі історії, для яких вони ставали ілюстраціями» [1].

За спогадами сучасників, «у Косачів було багато картин. Вони висіли на стінах. Був портрет Богдана Хмельницького, Шевченка, Толстого» [8, с. 112]. Подібне враження від оселі Косачів у с. Колодяжному виніс Касіян Гранат, який працював канцеляристом з'їзду мирових посередників разом з П. А. Косачем у Ковелі. Ось як він описує інтер'єр оселі: «Зі стін дивилися художньо виконані портрети якоїсь сільської бабуні з безліччю зморщок на обличчі і хлопчика, підстриженого під макітерку. У простінку – великий портрет Шевченка, перевитий вінком із зів'ялого дубового листа і вишитим рушником» [8, с. 214].

Листи Лесі Українки до рідних і друзів дозволяють відкрити коло захоплень Лесі Українки у галузі образотворчого мистецтва.

Навчання Лесі малюванню розпочалося іще в Колодяжному з приватним малярем Зозулькою. Із спогадів Варвари Дмитрук ми довідуємось, що цього художника Петро Антонович Косач запросив із Ковеля. Він приїжджав до Колодяжного кілька разів на тиждень і навчав юну Лесю малювати. Вона говорила: «Хочу бути, як Шевченко, – писати і малювати». Варвара згадує:

Вийдуть в садок або за село, посідають, і Леся малює: дерева, хатки, поле – все, що потрапляло на очі. А я, було, ходжу собі недалеко, рву зілля чи прополою квіти і поспівую:

Зозуленько рябенькая,
Чого ти маленькая?
Мене пташки годували,
Мені їсточки не давали.
Дадуть їсточки в черепочку,
Посадять мене в куточку...

“Це ти навмисне, Варко, співаєш... Ти ж добре знаєш, що його прізвище Зозулька”, – потім докоряє мені Леся.

Великих картин Леся не малювала, бо довго через хвору руку не вчилася, а так – пообмальовує зошити, листочки паперу. Там деревце зробить, там колодязь із журавлем чи квітку [8, с. 99].

Щоправда, із листа Олени Пчілки Драгомановим ми знаємо, що Леся виявляла неабиякі здібності, бо могла «малювати досить милі картинки». Про це навчання у Зозульки згадує сама Леся у листі до дядька Драгоманова від 23 лютого 1893 р.: «Я тепера почала учитись малювання, а за мною і Тося, і Олеся, та, здається, їм уже почало се обридати. Мені, певне, се не хутко обридне, бо я чіпкої натури» [10, с. 148-149].

У 1894 році Леся Українка отримала можливість знову повернутися до занять живописом. У листі до своєї бабусі Є. І. Драгоманової Леся Українка дякує за фінансування її навчання у Київській рисувальній школі, першій художній школі Києва, ініціатором створення якої був Микола Мурашко. Додамо принагідно, що підтримували цей приватний навчальний

заклад такі відомі живописці, як Іван Крамської, Ілля Рєпін, Архип Куїнджі, Василь Поленов. Це вони постачали школу навчальними посібниками, картинами та етюдами. Серед викладачів цієї школи був майбутній живописець Микола Пимоненко. Якраз класи цього художника і відвідувала тоді Леся Українка.

У листі до бабусі від 28 лютого 1894 р. Леся повідомляє, що її навчання «іде добре, деякі учениці, що поступили разом зо мною, одстали од мене. Тільки жалко, що я не можу ходити у школу щодня... я часом так утомляюсь» [10, с. 222].

У зв'язку з погіршенням здоров'я, про що йдеться у листі Олени Пчілки до своєї матері у Гадяч, де вона повідомляє, що у Лесі почала боліти нога, що є наслідком «ходіння в рисувальну школу, яка неблизько», навчання довелось припинити. Сама Леся Українка до М. Драгоманова від 17 квітня 1894 року теж про це пише: «Дуже я була утомила свою ногу то ходінням, то писанням, то малюванням (мені шкодить, коли я сиджу за столом зігнувшись» [10, с. 226], – і Лесі довелось покинути заняття. Про це вона повідомляє свою бабусю: «Я покинула учитися рисувати, бо то було трудно при моєму здоров'ї ходити в школу і сидіти там довго. Може, я буду зимою жити у Києві, то знайду такого учителя, щоб учив рисувати мене дома, бо мені таки хочеться вивчитись» [10, с. 232].

Лесі так і не вдалося продовжити студіювання живопису, однак, як засвідчують її листи, серед найближчих друзів було багато художників: Іван Труш, Фотій Красицький, О. Сластїон, О. Мурашко.

Фотій Красицький навчався, як і Леся, у Рисувальній школі Мурашка і теж був учнем Миколи Пимоненка. Як відомо, він був із роду Тараса Шевченка, адже його батько – це син шевченкової сестри Катерини. Найвірогідніше, познайомилися вони з Лесею в Миколи Лисенка при роботі над виставою його опери-казки «Коза-дереза». Фотій Красицький як художник мав оформляти виставу, а Леся була режисером. Красицький почав бувати у родині Косачів-Драгоманових, зокрема у Зеленому Гаю, дачі на околиці Гадяча, спеціально збудованій Оленою Пчілкою для Лесі. У листах Леся часто згадує Фотія Красицького, називаючи його просто Фотя.

У листі до сестри від 24 серпня 1898 року Леся описує, як вони їздили «дивитись на могилки і зніматися з них фотографії», «явилася тільки на одну, але зате на саму найвищу, – вид з неї дуже широкий і хороший» [11, с. 60]. Леся захоплено описує мальовничі пейзажі: «Садок там гарний, тільки, звичайне, запущений до стану справжніх сельвасів (здичавіння), є там хороші дуби, берести і сливок видимо-невидимо. Вид на хутірську балку і на близькі ліси чудовий» [11, с. 61]. Далі Леся пише, що «Фотя став завзятим колекціонером, накупив на ярмарку з півдужини різних плахот, чим і заслужив від Лисавети прозвище «плахтїор»... В сю хвилину він сидить надворі і малює Аню, Лену і Мишу нашого. А ще надвечір почав малювати Женю Кучинську, малює він тепер багато краще». І хоч далі Леся жартома говорить, що не підходить під Фотин смак, усе ж, як відомо, у 1904

році тут же, у Зеленому Гаю, Фотій Красицький намалював портрет Лесі Українки, який експонувався 1905 року у Львові на виставці творів українських художників, організованій Товариством прихильників української літератури, науки і штуки при підтримці Наукового товариства ім. Шевченка. До речі, у статті Ю. Панькевича «Про виставу» («Діло», 1905, № 72) відзначається, що цей портрет був особливо помітним. Так само і І. Труш високо оцінив цей портрет: «З виставлених визначався на нашій виставі найбільше портрет Лесі Українки, мальований в plain-air'і (в повнім світлі, надворі). Постава, вираз... просто знамениті!» [Цит. за: 6, с. 393].

У кінці лютого 1900 року Леся Українка перебувала у Петербурзі. У листах до матері вона ділиться своїми враженнями про тамтешнє товариство, цілий гурт літераторів. Була на балу Академії художеств [11, с. 167]. Леся Українка відвідала Ермітаж. Звернула увагу на картину Ван-Дейка «Стара пуританська жінка» і ще на одну картину подібної теми. За спогадами Климента Квітки, Леся Українка твердила, що ці обличчя на картинах повністю відповідають її уявленню про образ матері Річарда Айрона і Деві з драми «У пущі».

Ще з одним художником перетнулася доля Лесі Українки. Це Іван Труш, майстер пейзажу і портретист, організатор мистецького та громадського життя. Правління Наукового товариства ім. Шевченка у червні 1899 р. було прийнято рішення доручити художнику І. Трушу намалювати портрети українських письменників, у тому числі Лесі Українки. Їх знайомство відбулось у Києві. Про ці сеанси Леся пише у листі до сестри Ольги: «Малює тепер з мене один галичанин портрета, а сидить він аж у новому музеї на Олександрівській вулиці, то поки туди та назад, то 1,5 години, а там години дві пройде, дивись – і півдня пропало» [11, с. 174-175]. Про те, що Леся і Труш подружилися, засвідчує лист до О. Кобилянської від 26 листопада 1900 р.: «Ми з ним дуже добрі товариші» [11, с. 195]. На жаль, листи Лесі Українки до Івана Труша не збереглися. А вони дуже тепло спілкувалися до 1903 року.

Перебування Івана Труша у Києві не залишилось непоміченим. Так, у секретному листі Київського губернського жандармського управління до Департаменту поліції у Петербурзі йшлося про усіх, з ким контактував художник. Генерал-майор Новицький доповідав навіть про те, що ніби Олена Пчілка образилась, коли довідалась, що портрет робився не з неї, а з її доньки для Львівської галереї [5, с. 152-153].

Портрет Лесі Українки роботи І. Труша датується 1900 р., бо, як засвідчує періодика того часу, він уже в 1901 році експонувався на персональній виставці художника і був виставлений для огляду в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка. Невдовзі Леся Українка довідалась, що цей портрет Іван Труш продав польському політичному діячеві професору римського права у Львівському університеті Леону Пінінському. Леся Українка була цим незадоволена, про що публічно заявила у товаристві. У листі до Труша Леся своє обурення пояснює тим, що вона позувала,

наражаючи своє здоров'я, не задля Пінінського, «хоча взагалі я зовсім не інтересуюсь публічним виставлянням моїх портретів, але як мають вони висіти у польських магнатів, то краще нехай висять в українській громадській хаті» [3, с. 695].

Варто іще врахувати, що Леся зайняла позицію М. Павлика (якого не любив і М. Грушевський, і І. Труш) у непорозуміннях серед членів товариства. Це стосується і питань спадщини М. Драгоманова (Леся відмовилася взяти повністю на себе непосильну їй роботу над архівом дядька), і клопотань щодо перевезення архіву з Болгарії до Львова. Вона, як і, до речі, М. Павлик, не довіряла окремим галичанам. У цьому її не підтримала донька Драгоманова Аріадна і, звичайно ж, чоловік Аріадни Іван Труш. З цього часу стосунки між Лесею і Трушем, як і з двоюрідною сестрою Аріадною, охололи. Із листів І. Труша до Лесі ми відчуваємо докори, що вона стала в партійних поглядах супроти нього [6, с. 573]. Крім того, він відмовляється з нею зустрітися: «Не можу видітися з Вами... бо малюю портрет... (дочки Грушевського Катерини. – В. Ч.)» [6, с. 573]. Труш відсилає Лесі фото Мержинського (Леся Українка дуже хотіла, щоб Труш намалював із фотографії його портрет), що теж означало небажання співпрацювати далі. Щоправда обіцяє вдовольнити її бажання, щоб намальований ним її портрет повернувся на своє попереднє місце (у Товариство української мови. – В. Ч.), а дублікат був спалений [6, с. 572-573].

Сестра Ольга у «Хронології життя...» наводить лист Лесі до свого чоловіка М. Кривинюка про ці непорозуміння. Виявляється, вони стосувалися й інших членів родини. І. Труш звинувачує і Кривинюків за вплив на Раду, його дружину. Леся це називає «дрібним бабством» [3, с. 689]. З бодем, але пише, що такого товариша, яким тепер Труш показався, втратити не жаль. У листі-відповіді І. Трушеві Леся категорично твердить: «З вами ж я ще, може, змагатимусь і говоритиму коли прилюдно в виразній, діловій справі, а приватні розмови між нами, сподіваюсь, покінчені назавжди» [3, с. 700].

Леся Українка, як людина чутлива і багатогранна, цікавилася мистецьким життям, відвідувала художні виставки, цьому сприяв її загальний інтелект, оточення, у якому завжди були художники: крім названих вище Фотія Красицького, Івана Труша, часто у листах Леся згадує М. Мурашка та О. Сластіона. Можна припустити, що перебування у Криму подарувало їй можливість відвідати виставку відомого художника І. Айвазовського. А в Києві вона побувала на ІХ пересувній виставці, на якій виставлялись картини І. Рєпіна «Вечорниці», В. Маковського «Жнива в Малоросії», Г. Мясоедова «Ніч настає».

У лютому 1900 р. Леся Українка відвідала у Мінську С. Мержинського. Він дарує Лесі репродукцію картини Рафаеля «Сікстинська мадонна» з дарчим надписом «На добрую память о вместе проведенном времени». Ця картина в наші дні зберігається у Київському

музеї Лесі Українки. За свідченням сестри Ольги, з цією картиною Леся ніколи не розлучалася, завжди мала її при собі як дорогу їй річ: «Той образ завжди був при Лесі, де б вона не жила» [3, с. 512].

У лесезнавчій науці уже простежується практика поділу драм письменниці на кольорові та безкольорові [2, с. 20], що є підтвердженням впливу образотворчого мистецтва на формування естетичного та емоційного сприйняття нею світу. Адже «поетеса була дуже уважна до зорових ознак осмислюваних явищ і процесів, майстерно послуговуючись широким кольоровим спектром» [7, с. 369-370]. Наприклад, початок драми Лесі Українки «Одержима» спонукає до пошуків асоціацій із однією з найвідоміших робіт Крамського «Христос в пустелі». У драмі-феєрії «Лісова пісня» барви доповнюють характеристику зовнішності персонажів, описи природи, вони змінюються залежно від змін пір року. Так само цікавими для дослідження слугують і інші драми Лесі Українки, зокрема «Блакитна троянда», «На полі крові», «Осінь казка», але це уже в межах іншої літературознавчої розвідки.

Література:

1. Драй-Хмара М. Літературно-наукова спадщина / М. Драй-Хмара. – К. : Наук. думка, 2002. – 592 с.
2. Ісаєнко Л. Смысловые параметры цветового универсума «Лісової пісні» Лесі Українки / Любов Ісаєнко // Явище синтезу мистецтв в українській літературі. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. – Вип. 5. – С. 19-29.
3. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Ольга Косач-Кривинюк. – Нью-Йорк, 1970. – 923 с.
4. Кочерга С. О. Комунікативна функція художнього портрету у творчості Лесі Українки / С. О. Кочерга // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 2. – С. 32- 38
5. Леся Українка. Документи і матеріали. – К. : Наукова думка, 1971. – 487 с.
6. Мороз М. Літопис життя та творчості Лесі Українки / М. Мороз. – К. : Наукова думка, 1992. – 627 с.
7. Рисак О. Найперше – музика у слові: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі кінця XIX – поч. XX ст. / О. Рисак. – Луцьк .: РВВ «Вежа», 1999. – 402 с.
8. Спогади про Лесю Українку. – К. : Дніпро, 1971. – 482 с.
9. Турган О. Дискурс пластичних мистецтв у творчості Лесі Українки / О. Турган // Леся Українка і сучасність : зб. наукових праць. Т. 4. Кн. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2007. – С. 182-195.
10. Українка Леся. Збір. творів у дванадцяти томах. Т.10. / Леся Українка. – К. : Наукова думка, 1978. – 541 с.
11. Українка Леся. Збір. творів у дванадцяти томах. Т.11. / Леся Українка. – К. : Наукова думка, 1978.– 477с.
12. Шегеда О. П. Символіка кольору у творчості Лесі Українки / О. П. Шегеда // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2001.– № 7.– С. 158-161.

Ванда Чайковская. «О если б все цвета мне были даны...» (на основании писем и воспоминаний Леси Украинки)

На основании писем и воспоминаний рассматривается увлечение Леси Украинки живописью, её общение с украинскими художниками, а также влияние изобразительного искусства на формирование эстетических взглядов писательницы.

Ключевые слова: эпистолярный, живопись, цвет, художественный синтез.

Vanda Chajkowska. “If I Could Only Master All the Colours...” (Basing on Correspondence and Memoirs of Lesya Ukrainka)

Basing on Lesya Ukrainka's correspondence and memoirs, the paper focuses on the poetess' interest in painting, her companionship with Ukrainian painters and the influence exerted by visual arts on the formation of her aesthetic views.

Key words: epistolarium, painting, colour, artistic synthesis.